

Мосієнко Олександр

кандидат історичних наук, доцент

Державний університет «Житомирська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0002-7106-8075>

Військово-політичні блоки Тихоокеанського регіону (1950–2000): стратегічна відповідь на глобальні виклики

Анотація. У статті досліджено процес формування та розвитку військово-політичних блоків у Тихоокеанському регіоні впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. як стратегічної відповіді на виклики періоду «холодної війни» та постбіполярного світу. Основна увага зосереджена на аналізі чотирьох ключових об'єднань: АНЗІОС, СЕАТО (Манільський пакт), АНЗІОК та Оборонної угоди п'яти держав, які стали елементами архітектури регіональної безпеки. У роботі розглядаються передумови створення кожного з блоків, геополітичні інтереси учасників, механізми співпраці та ефективність їхньої діяльності в умовах глобального протистояння між Сходом і Заходом. Аналізується роль США, Великої Британії, Австралії та країн Південно-Східної Азії у формуванні регіональних оборонних союзів, а також значення цих союзів для збереження стабільності в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Окрему увагу приділено сучасним викликам безпеки, серед яких особливо актуальною є політика Китаю щодо Тайваню, яка створює ризики виникнення нового воєнного конфлікту. У цьому контексті актуальність дослідження для України полягає у необхідності глибшого розуміння механізмів військово-політичної інтеграції, оскільки наша держава є стратегічним партнером США та зацікавлена в розвитку взаємин із державами регіону. Зроблено висновки щодо перспектив подальшої інтеграції країн регіону у сфері безпеки з урахуванням змін геополітичного балансу та викликів ХХІ століття.

Ключові слова: Азійсько-Тихоокеанський регіон; військово-політичні блоки; АНЗІОС; АНЗІОК; СЕАТО; регіональна безпека; холодна війна.

Актуальність теми. Сьогодні дедалі більшого значення у світовій політиці та економіці набуває міжнародна інтеграція. Яскравими прикладами є Північно-Американська міжнародна інтеграція, Європейський Союз (створений на базі Європейського економічного співтовариства), а також суттєвої ваги набуває Азійсько-Тихоокеанська економічна співнота. Азійсько-Тихоокеанський регіон вже сьогодні є одним із найважливіших вузлів світової політики, в якому перетинаються інтереси різних країн. Згідно з прогнозами, значення регіону ще більше зростатиме завдяки економічним, політичним та демографічним чинникам.

Насамперед, це пов'язано із внеском регіону у світову економіку, а не лише з тим, що тут перебувають США, Китай та Японія – економічні наддержави. Ще у 70-ті рр. на міжнародній арені заявили про себе чотири «дракони»: Гонконг, Тайвань, Сінгапур та Південна Корея. У 80-ті рр. до них приєдналися нові «тигри»: Індонезія, Малайзія, Таїланд та Філіппіни. Сьогодні їх стрімко випереджає Китай.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає можливість стверджувати, що в сучасній науці існує значна кількість робіт, які присвячені вивченню окремих аспектів розвитку Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Гуань А. пропонує переосмислення історії та діяльності Організації договору Південно-Східної Азії (СЕАТО) з акцентом на її політичній неоднозначності і геополітичній ролі у період «холодної війни» [13]. Колективна монографія, присвячена 40-річчю Оборонної угоди п'яти держав (FPDA), аналізує еволюцію цього механізму безпеки з моменту його створення в 1971 р. до початку ХХІ ст. Упорядники і автори розглядають стратегічне значення FPDA в умовах змін регіональної динаміки, розвиток військової співпраці між Великою Британією, Австралією, Новою Зеландією, Малайзією та Сінгапуром, а також перспективи подальшого існування угоди у світлі нових безпекових викликів, зокрема пов'язаних із політикою Китаю [17]. Джентілуччі Л. дослідив невдачу СЕАТО як спроби адаптувати модель НАТО до умов Південно-Східної Азії, підкресливши відмінності в політичних та соціальних контекстах Європейського та Тихоокеанського регіонів [12]. Дженнінгс П. розглянув еволюцію зовнішньої політики Нової Зеландії в межах АНЗІОС. Автор простежив ключові етапи від активної участі до поступового дистанціювання Нової Зеландії від альянсу у 1980-х роках через ядерну політику [14]. Келлі Е. аналізує дипломатичні та стратегічні аспекти співпраці між Австралією, Новою

Зеландією та США у перші роки після Другої світової війни, зокрема в контексті Корейської війни та Суецької кризи, простежує обставини створення таких блоків як АНЗІОС, СЕАТО та П'ятисторонньої оборонної угоди [15]. Робб Т. та Гілл Д. переосмислюють роль альянсу ANZUS у стратегії США в Південно-Східній Азії, акцентуючи увагу на економічних та геополітичних мотивах його створення [16].

В Україні дослідження військово-політичних блоків Тихоокеанського регіону здебільшого зосереджені на аналізі безпекових викликів, які виникають у контексті глобальних геополітичних змін, зокрема у зв'язку з посиленням військової присутності Китаю та формуванням нових альянсів, таких як AUKUS. У монографічному дослідженні І.Дужої проаналізовано особливості та зміст зовнішньополітичної стратегії США щодо Азійсько-Тихоокеанського регіону у XX–XXI ст. Також в ньому простежено еволюцію тихоокеанської стратегії США через призму політичних ідей, концепцій і доктрин. Дослідниця зосередилася на політико-економічній інтеграції країн регіону [2]. Вагомою для вітчизняної науки стала монографія колективу авторів, присвячена комплексному аналізу історичного, політичного та соціокультурного розвитку Австралії у XX ст. Автори досліджують ключові трансформації австралійського суспільства, зокрема вплив двох світових війн, імміграційної політики, зміцнення національної ідентичності та зовнішньої політики в умовах «холодної війни». Особливу увагу приділено ролі Австралії в системі західних альянсів з урахуванням АНЗІОС [3]. Савенко А. та Омельченко А. досліджують формування альянсу AUKUS, аналізуючи його вплив на стратегічну ситуацію в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та глобальні геополітичні процеси у XXI ст. [9].

Проте вітчизняні дослідники більше займаються аналізом українського контексту, зокрема оцінкою впливу подій у Тихоокеанському регіоні на безпеку України, особливо після повномасштабної агресії російської федерації. Військово-політична співпраця країн регіону періоду «холодної війни» та початку XXI ст. залишається поза увагою української історіографії.

До джерельної бази дослідження входять офіційні тексти договорів [5; 7]. Окремий масив інформації міститься у публіцистиці. Огляди статей українських та зарубіжних авторів свідчать про зростаючу стурбованість країн Азійсько-Тихоокеанського регіону викликами безпеки, пов'язаними зі зростанням впливу Китаю та наслідками війни в Україні. У сукупності ці публікації підкреслюють динамічну трансформацію архітектури регіональної безпеки в регіоні, де ключові гравці шукають нові формати об'єднань і партнерства для стримування потенційних загроз [4; 6; 8; 10].

Зміна військово-політичної ситуації у світі та Азійсько-Тихоокеанському регіоні у XXI ст. потребує подальших досліджень, що зумовлює актуальність обраної теми.

Метою статті є аналіз особливостей геополітичної ситуації в Азійсько-Тихоокеанському регіоні другій половині XX – на початку XXI ст. на прикладі створення військово-політичних блоків, окреслення проблем та перспектив подальшої інтеграції між країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону. Оскільки Україна є союзником США, ця проблема має особливу актуальність для нашої країни. Важливість розвитку міжнародних відносин з державами регіону очевидна, оскільки політика Китаю щодо Тайваню містить небезпеку нового конфлікту.

Викладення основного матеріалу. США та Європейський Союз завжди вважалися потужною глобальною силою, яка захищала демократію та протистояла агресивним прагненням авторитарних режимів. Сьогодні дедалі більше світ спостерігає ситуацію, за якої ці сили можуть стати джерелами глобальної нестабільності.

Протягом усього XX ст. Тихий океан залишався ареною політичних та економічних протистоянь найбільших світових держав. Тут розгорталася суперництво капіталістичної та соціалістичної систем (в основному між СРСР і США) періоду «холодної війни», відбувалося економічне піднесення Японії, нових індустріальних країн та Китаю у другій половині століття. Складні переплетення інтересів та протиріч країн Азійсько-Тихоокеанського регіону спричинили постійне обговорення ідей створення організацій, здатних регулювати ситуацію в басейні Тихого океану. Ця ідея розвивалася довго і складно: розглядалися різні варіанти її реалізації, що відрізнялися як складом учасників, так і цілями. США акцентували увагу на військово-політичних інтересах та пропонували створити азійсько-тихоокеанський аналог НАТО, тоді як Японія розвивала концепцію економічної інтеграції.

Військово-політична інтеграція держав регіону розпочалася зі створення АНЗІОС або «Тихоокеанського пакту безпеки». АНЗІОС (ANZUS – абревіатура назв країн-учасниць англійською: Australia, New Zealand, United States) – це військово-політичний союз між Австралією, Новою Зеландією та США, також відомий як Тихоокеанський пакт безпеки. Він був створений на основі угоди, підписаної в Сан-Франциско (США) 1 вересня 1951 р., яка набула чинності 29 квітня 1952 р. Згодом країни уклали додаткові двосторонні угоди про військову співпрацю. Ініціаторами укладення пакту виступили Австралія та Нова Зеландія. Обидві держави, які входили до складу Британської Співдружності, зазнали нападу Японії під час Другої світової війни і мали сумніви щодо її подальшого роззброєння. Тому у 1951 р. перед підписанням мирної угоди з Японією вони звернулися до США з проханням надати їм гарантії безпеки [15, с. 14; 16, с. 127]. Для Сполучених Штатів АНЗІОС став частиною ширшої системи безпеки в Тихоокеанському регіоні, що містила також Договір про безпеку з Японією, укладений

8 вересня 1951 р. [2, с. 37]. Навіть після створення та діяльності Організації договору Південно-Східної Азії (СЕАТО) у 1954–1977 рр., пакт АНЗЮС зберіг свою актуальність.

У 1985 р. в межах об'єднання АНЗЮС виникла криза через загострення відносин між США та Новою Зеландією. Причиною стало рішення уряду Нової Зеландії заборонити заходження до своїх портів американських військових кораблів, оснащених ядерною зброєю або атомними енергетичними установками. США своєю чергою наполягали на тому, що положення пакту АНЗЮС надає право вільного доступу до портів і повітряного простору для всіх суден та літальних апаратів союзників без обмежень. Водночас Нова Зеландія вважала, що договір не містить чіткого формулювання такого права [14, с. 37].

Попри суперечності, 6 серпня 1985 р. Нова Зеландія та Австралія підписали угоду про створення без'ядерної зони в Південній частині Тихого океану. Згідно зі статтею 5 (п. 2) цієї угоди, кожна держава-учасниця має право самостійно вирішувати, чи дозволяти вхід іноземним кораблям та літакам на свою територію. У відповідь на ці дії 11 серпня 1986 р. США оголосили, що позиція Нової Зеландії суперечить зобов'язанням пакту АНЗЮС і тимчасово призупинили виконання своїх договірних зобов'язань перед нею до моменту врегулювання цієї ситуації. Проте Нова Зеландія залишилася відданою політиці неядерного статусу. В результаті у 1987 р. відбулося фактичне припинення дії двосторонньої угоди між США та Новою Зеландією [3, с. 433].

У 2007 р. Нова Зеландія відновила основні положення співпраці у межах АНЗЮС. У Веллінгтонській декларації, підписаній у 2010 році, сторони підтвердили відновлення «стратегічного партнерства». Наприкінці 2012 р. США скасували заборону на вхід військових кораблів Нової Зеландії до своїх баз, що стало свідченням пом'якшення напруженості у двосторонніх відносинах.

Пакт АНЗЮС складається з преамбули та 11 статей і був укладений у відповідності до положень Статуту ООН. Це закритий регіональний договір, який не передбачає можливості приєднання інших країн.

Основні цілі пакту АНЗЮС полягають у:

- забезпеченні миру та стабільності в Тихоокеанському регіоні;
- наданні взаємних гарантій допомоги в разі збройного нападу на одну з держав-учасниць у цьому регіоні;
- проведенні спільних консультацій у випадках загроз територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці будь-якої зі сторін;
- координації зусиль у формуванні системи регіональної безпеки в Південно-Східній Азії та в акваторії Тихого океану [15, с. 97].

Відповідно до 5-ї статті пакту, збройний напад вважається таким не лише у випадку нападу на територію однієї з країн-учасниць, а й на її острови в Тихому океані, військові кораблі, цивільні судна та повітряні засоби, які перебувають під її юрисдикцією в цьому регіоні [7].

Пакт АНЗЮС був укладений за зразком Північноатлантичного альянсу (НАТО), однак має суттєві відмінності. Найбільше вони стосуються обсягу зобов'язань щодо взаємної допомоги у випадку збройного нападу: ці зобов'язання в АНЗЮС значно обмеженіші. Крім того, існують розбіжності в організаційній побудові обох союзів [15, с. 99]. АНЗЮС не передбачає створення постійних органів або інституцій. Єдиним органом є Рада АНЗЮС, яка має лише консультативні повноваження (стаття 7). Водночас пакт не передбачає створення спільної штаб-квартири чи об'єднаних збройних сил [7].

Після терактів 11 вересня 2001 р. в Сполучених Штатах положення пакту АНЗЮС були вперше реалізовані на практиці в умовах реальної загрози міжнародній безпеці. Австралія як одна з країн-засновниць пакту оперативно підтвердила свою прихильність до зобов'язань, передбачених статтею 4 угоди. Ця стаття зобов'язує сторони діяти спільно у разі загрози безпеці однієї з них в зоні дії пакту. Уряд Австралії заявив, що вбачає терористичні атаки на США як такі, що підпадають під дію статті 4, оскільки вони були сплановані поза межами Сполучених Штатів, тобто у контексті міжнародної загрози. Таким чином, США акцентувало на своєму праві на самооборону, а Австралія підтвердила готовність підтримати свого союзника. Австралія стала однією з перших країн, які надали практичну військову підтримку Сполученим Штатам у межах операції «Незламна свобода», яка розпочалася у відповідь на теракти. Австралійські збройні сили взяли участь у бойових діях на території Афганістану, а згодом і в Іраку, продемонструвавши високий рівень стратегічної співпраці зі США [15, с. 182].

Незважаючи на численні обговорення і заклики до перегляду чи оновлення положень АНЗЮС з урахуванням змін у глобальній системі безпеки, пакт і надалі залишається чинним. Він продовжує відігравати ключову роль у стратегічному партнерстві США, Австралії та Нової Зеландії, слугуючи важливою складовою безпекової архітектури Тихоокеанського регіону.

Двадцять два роки проіснував блок СЕАТО. Манільський пакт або СЕАТО (англ. «South-East Asia Treaty Organization», SEATO) є військово-політичним союзом країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, який функціонував у період з 1955 по 1977 рр. Підґрунтям для створення організації став Договір колективного захисту Південно-Східної Азії (англ. «Southeast Asia Collective Defense Treaty»), також

відомий як Манільський договір або Манільський пакт. Документ було підписано 8 вересня 1954 р. Першою країною, що ратифікувала договір, став Таїланд – 2 грудня того ж року. Згодом, 1 лютого 1955 р., договір був схвалений Сенатом США, а 4 лютого його підписав Президент Сполучених Штатів Д.Ейзенхауер. До складу організації увійшли США, Великобританія, Франція, Австралія, Нова Зеландія, Пакистан, Таїланд і Філіппіни. Асоційованими членами стали Південна Корея, Південний В'єтнам і Лаос [15, с. 134].

Військово-політичний блок СЕАТО був створений за ініціативою Сполучених Штатів Америки з метою стримування поширення комуністичних ідеологій та рухів у Південно-Східній Азії. Його виникнення стало відповіддю на зростання впливу СРСР та комуністичного Китаю в регіоні [2, с. 40]. На відміну від Північноатлантичного альянсу (НАТО), принцип колективної оборони в межах СЕАТО не був автоматичним. Тобто збройний напад на одного з членів організації не означав автоматичного вступу всіх інших країн у конфлікт. Учасники мали змогу діяти на власний розсуд, керуючись національним законодавством, що фактично дозволяло будь-якій державі-члену заблокувати спільні дії організації [12, с. 14].

Проте, згідно з положеннями статті 4 Манільського договору, учасники зобов'язувалися діяти у разі збройної агресії в межах регіону дії угоди, тобто «в межах району, охопленого договором» задля подолання загрози. Водночас кожна країна мала право визначати форми своєї участі відповідно до внутрішніх конституційних процедур. Крім того, у випадку загрози агресії передбачалося проведення консультацій між членами організації [12, с. 16]. Дія Манільського договору могла поширюватися не лише на держави-члени СЕАТО, але й на інші країни регіону. Відповідно до статті 8 договору, до зони відповідальності організації належав «загальний район Південно-Східної Азії» разом з усіма територіями азійських учасників угоди, а також «загальний район південно-західної частини Тихого океану», за винятком акваторій, розташованих північніше 21°30' північної широти [5].

Попри принципи, закріплені Женевськими угодами 1954 р. щодо політичного врегулювання ситуації у В'єтнамі, Лаосі та Камбоджі та поваги до їх суверенітету, учасники Манільської конференції підписали додатковий протокол. Цей документ фактично поширив дію Манільського договору й на Південний В'єтнам, Лаос і Камбоджу, що стало політично суперечливим кроком і зумовило подальше напруження в регіоні. Найвищим керівним органом СЕАТО була Рада міністрів, яка збиралася на сесії щороку для обговорення ключових питань безпеки та координації дій учасників. При Раді міністрів діяв Комітет військових радників, також відомий як Комітет з військового планування, що розробляв рекомендації з оборонних питань. Проте, на відміну від НАТО, СЕАТО не мала спільного військового командування чи централізованої системи управління збройними силами, що істотно знижувало її ефективність як оборонного альянсу [12, с. 16].

Штаб-квартира організації розміщувалася у Бангкоку, столиці Таїланду. У межах діяльності СЕАТО періодично проводилися військові навчання за участі військово-морських, повітряних і сухопутних підрозділів країн-членів. Ці маневри мали на меті підтримання оборонної готовності та зміцнення координації між учасниками. СЕАТО офіційно підтримала збройне втручання США у громадянську війну у В'єтнамі. Проте вже невдовзі після початку активної фази конфлікту у 1965 р. в межах організації почали проявлятися ознаки внутрішньої кризи. Напруження між країнами-членами зростало, а розбіжності в поглядах на роль і функції СЕАТО посилювалися, що згодом призвело до ослаблення організаційної єдності [12, с. 22].

Франція з самого початку займала обережну позицію у межах СЕАТО, а її інтерес до участі поступово згасав. Вже з 1965 року французькі представники припинили відвідувати засідання Ради міністрів. Згодом Франція повністю відмовилася від участі у військових заходах організації. Великобританія спочатку демонструвала високий рівень зацікавленості у членстві в СЕАТО, однак згодом її активність почала знижуватися. Це було пов'язано, зокрема, з процесами деколонізації: наданням незалежності Малайї у 1957 р., а також створенням у 1963 р. Федерації Малайзії, до складу якої увійшли Малайя, Сінгапур, Сабах (Північний Борнео) та Саравак. Остаточне зниження британської активності в межах СЕАТО відбулося на тлі індонезійсько-малайзійського конфлікту 1963–1966 рр., який суттєво ускладнив регіональну ситуацію [13, с. 15]. Важливим ударом для організації став розпад Пакистану у 1971 р., коли його східна частина відокремилася і проголосила незалежність, утворивши Народну Республіку Бангладеш. Для Ісламабаду подальша участь у СЕАТО втратила стратегічний сенс, і 7 листопада 1972 р. Пакистан офіційно вийшов зі складу організації. Авторитет СЕАТО різко знизився після завершення активної участі США у В'єтнамській війні та виведення американських військ. Все більше країн ставили під сумнів ефективність альянсу, адже він як система колективної безпеки в регіоні не виправдав покладених на нього очікувань [12, с. 27].

У 1975 р. організацію залишив Таїланд – країна, на території якої розміщувалася штаб-квартира СЕАТО. Це рішення значною мірою було зумовлене кардинальними змінами у політичній мапі Індокитаю: комуністи здобули перемогу у В'єтнамі, до влади в Камбоджі (Кампучії) прийшли «червоні кхмери» у квітні 1975 р., а в Лаосі у грудні того ж року повалено монархію. На тлі зростання впливу

комуністичних сил у Південно-Східній Азії Рада міністрів СЕАТО у вересні 1975 р. дійшла згоди щодо початку підготовки до формального розпуску організації. У 1976 р. було офіційно оголошено про об'єднання Південного і Північного В'єтнаму, а вже 30 червня 1977 р. СЕАТО припинила своє існування [3, с. 412].

Попри формальний розпуск організації, сам Манільський договір, тобто угода про колективну оборону, юридично залишається чинним до нашого часу.

Наступним регіональним військово-політичним союзом у Південно-Східній Азії став АНЗЮК (англ. «ANZUK») – це військово-політичне об'єднання, яке часто називають «міні-НАТО» в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. До його складу входили Австралія, Нова Зеландія, Велика Британія, Малайзія та Сінгапур. Союз був створений з метою спільної оборони регіону та функціонував у період з 1971 по 1974 рр. Угода про створення АНЗЮК була підписана під час конференції в Лондоні у квітні 1971 р. Вона офіційно набула чинності 1 листопада того ж року. Назва нового альянсу утворена з перших літер назв трьох ключових країн: Australia, New Zealand, United Kingdom, хоча до складу союзу також увійшли Малайзія та Сінгапур.

Формальною метою створення АНЗЮК було забезпечення колективної оборони Малайзії та Сінгапуру у разі зовнішньої агресії. Водночас, якщо розглядати історичний контекст 1950–1960-х рр., стає очевидним, що Велика Британія переслідувала і власні інтереси в регіоні. Після Другої світової війни її вплив у Південно-Східній Азії поступово зменшувався, і створення АНЗЮК стало спробою зберегти присутність у стратегічно важливому субрегіоні Малайського архіпелагу [1].

Одним із факторів щодо участі Великої Британії у цьому об'єднанні стало й те, що вона залишилася осторонь утвореного у 1951 р. пакту АНЗЮС, який об'єднав США, Австралію та Нову Зеландію. Тож через створення АНЗЮК британський уряд прагнув:

- відновити та посилити свій політичний і економічний вплив у Південно-Східній Азії;
- захистити власні стратегічні інтереси в регіоні;
- частково передати витрати на безпеку своїм союзникам по блоку.

Таким чином, АНЗЮК не лише виконував оборонну функцію, а й служив інструментом реалізації зовнішньої політики Великої Британії у постколоніальний період.

АНЗЮК не мав постійної штаб-квартири, проте на оперативному рівні співпраця здійснювалася через узгоджене військове управління. До об'єднаних сил союзу входили підрозділи сухопутних, військово-повітряних та військово-морських сил усіх країн-учасниць, а також персонал, що обслуговував британські військові бази. АНЗЮК виконував важливу координаційну функцію у межах ширшої системи оборонних союзів, що діяли в Азійсько-Тихоокеанському регіоні під керівництвом США. Частково цей союз також компенсував зменшення участі Нової Зеландії в інших військових блоках після того, як її уряд зайняв принципову антиядерну позицію у 1980-х рр. [14, с. 37].

У межах військово-політичного альянсу АНЗЮК функціонував спеціальний військовий контингент, який виконував роль стратегічного резерву Співдружності націй. До його складу входили збройні сили Великої Британії, Австралії та Нової Зеландії, зокрема чотири піхотні батальйони, сім ескадрилей військово-повітряних сил, бойові кораблі військово-морських флотів та елітні підрозділи морської піхоти – так звані «командос» [1].

Внаслідок зміни зовнішньополітичних орієнтирів та прагнення до скорочення закордонних зобов'язань Велика Британія та Австралія ініціювали поступовий вихід з альянсу. Внаслідок цього у 1974 р. інтегровані збройні сили в межах АНЗЮК почали розформовувати [1].

16 грудня 1974 р. було офіційно ліквідовано об'єднаний штаб військово-морського і повітряного командування. Усі матеріальні ресурси та інфраструктура, що перебували під контролем цього штабу, були повернуті до відповідних національних структур. Підрозділи британської армії, що входили до складу сухопутних військ альянсу, були реорганізовані й увійшли до складу 28-ї піхотної бригади Збройних сил Великої Британії. Нова Зеландія продовжувала підтримувати свою військову присутність у Сінгапурі ще кілька років, остаточно вивівши свої сили лише у 1977 р. Таким чином, закінчився етап активного військового співробітництва в межах АНЗЮК, і союз втратив своє стратегічне значення як багатонаціональний оборонний інструмент у Південно-Східній Азії [1].

Ще одним проєктом Великобританії у регіоні стала П'ятистороння оборонна угода (англ. «Five Power Defence Arrangements», FPDA) 1967 р. Цей комплексний пакет оборонних домовленостей між п'ятьма державами (Австралія, Великобританія, Малайзія, Нова Зеландія, Сінгапур) був створений для забезпечення колективної оборони та військово-політичної стабільності в Південно-Східній Азії шляхом координації дій у сфері безпеки та оборони між країнами-учасницями [15, с. 105–106]. Основні положення та елементи угоди передбачали створення єдиної системи військово-повітряної оборони (англ. «Integrated Air Defence System», IADS), що дозволяє ефективно координувати спільні дії з повітряної оборони у разі загрози [17, с. 40].

П'ятистороння оборонна угода стала унікальним прикладом багатостороннього оборонного партнерства без формальних зобов'язань щодо взаємної оборони (на відміну від НАТО). Вона виконує

роль постійного механізму для обміну інформацією, координації військових навчань та обговорення регіональних загроз, таких як: тероризм, піратство, кібербезпека та гібридні загрози. Основні угоди, що стали підґрунтям для створення FPDA, були підписані у 1971 р.. Відповідно до них, п'ять держав-учасниць зобов'язалися проводити консультації у випадку зовнішньої агресії або реальної загрози нападу на територію півострівної Малайзії або Сінгапуру. Важливо зазначити, що Східна Малайзія (Сабах і Саравак) не беруть участі у цих домовленостях [17, с. 43–44].

FPDA виникла на тлі стратегічних змін, які відбулися після рішення Великої Британії у 1967 р. вивести свої збройні сили «на схід від Суецького каналу». FPDA стала новим форматом безпекового партнерства, що передбачає оборонну співпрацю, зокрема функціонування інтегрованої системи протиповітряної оборони (IADS) для захисту Малайзії та Сінгапуру. До 1988 р. контроль за системою IADS здійснювали Королівські військово-повітряні сили Австралії. Згодом управління було передано Королівським військово-повітряним силам Малайзії, які наразі відповідають за її функціонування. У 1981 р. FPDA вперше організувала щорічні спільні військово-морські та сухопутні навчання, а з 1997 р. морські та повітряні компоненти були об'єднані у загальні навчальні заходи [17, с. 52].

FPDA організовує великомасштабні навчання, зокрема Suman Warrior (2021 р.), Bersama Lima (2023 р.), Bersama Shield (2024 р.) та інші, в яких беруть участь всі роди військ – повітряні, морські та сухопутні сили. Ці навчання покращують сумісність армій країн-учасниць і демонструють готовність до спільних дій у випадку загроз [11].

На тлі зростання напруги в Південно-Китайському морі, збільшення військової присутності Китаю, FPDA залишається елементом стримування, зміцнюючи безпекову архітектуру Південно-Східної Азії та підтверджуючи присутність «західних» сил у регіоні. Для Малайзії та Сінгапуру існування FPDA є важливою гарантією збереження суверенітету, адже ці країни не входять до формальних військових блоків, таких як НАТО чи AUKUS. Наявність FPDA сприяє балансу регіональних сил і створює додатковий рівень безпеки. Станом на 2025 р. FPDA має єдиний командний штаб, до складу якого входить персонал усіх трьох родів військ країн-учасниць. Цей штаб координує щорічні спільні військово-морські та повітряні навчання. Водночас інтеграція сухопутних сил залишається обмеженою через низку організаційних та технічних чинників [17, с. 63].

Отож, на відміну від євроатлантичної інтеграції, створення архітектури безпеки в Тихоокеанському регіоні відбувалося складніше та стикатиметься у майбутньому з труднощами. Сьогодні геополітична напруженість у регіоні загострюється через нарощування військової сили Китайської Народної Республіки та її територіальні претензії, зокрема в багатому на ресурси Південно-Китайському морі.

У відповідь на посилення військової активності Китаю в Індо-Тихоокеанському регіоні було створено новий оборонний союз AUKUS (скорочення від англійських назв Australia, United Kingdom, United States), до якого увійшли Австралія, Велика Британія та Сполучені Штати. Офіційне оголошення про формування цього тристороннього пакту відбулося 15 вересня 2021 р. [9, с. 435]. Однак це не змінило ситуації. У середині 2024 р. Пекін зажадав від Малайзії припинити розвідку нафти на Луконійських мілинах у винятковій економічній зоні Малайзії. Натомість Куала-Лумпур заявив, що продовжить розвідку нафти і газу у своїх водах [10].

Повномасштабна агресія росії проти України та політика Китаю і Північної Кореї змусила правлячі кола союзників США та нейтральних країн регіону змінити свою думку щодо військово-політичної співпраці.

Так у правлячій Ліберально-демократичній партії Японії почалося обговорення можливості створення азійського аналогу НАТО. Основою майбутнього об'єднання має стати військове партнерство між США та Японією, до якого планується долучити кілька інших країн регіону. Про серйозність намірів свідчить створення спеціального комітету при штаб-квартирі партії, який очолив голова Політичної ради ЛДП, колишній міністр оборони Іцунорі Онодера. Прем'єр-міністр Японії Сігеру Ісіба висував ідею формування «азійського НАТО» ще з 2020 р., активно просуваючи її під час своєї передвиборчої кампанії на пост лідера партії та голови уряду у вересні 2024 року. Аналітики зазначають, що процес формування такого об'єднання навряд чи буде оперативним. Серед політичних та економічних викликів виділяється ймовірне ускладнення відносин з Китаєм, адже Пекін неодноразово виступав проти створення в Азійсько-Тихоокеанському регіоні альянсів, подібних до НАТО [4; 8]. На відміну від успішної атлантичної інтеграції, всі спроби США створити подібну колективну систему безпеки в Тихоокеанському регіоні, за винятком випадків прямої окупації, зазнавали поразки. Вітчизняні експерти частково пояснюють це відмінностями ментальних установок Азії та Європи. Архітектура безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та Індо-Тихоокеанському просторі історично спиралася на безпосередню військову присутність США, як це було у війнах у Кореї та В'єтнамі [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі проведеного дослідження потрібно виокремити особливості військово-політичної інтеграції країн Тихоокеанського регіону.

Пакти, укладені у другій половині XX ст., зокрема АНЗЮС, створювалися за аналогією до НАТО в Європі. Однак вони мають суттєві відмінності, зокрема щодо обсягу взаємних зобов'язань у разі

збройного нападу – для блоків Тихоокеанського регіону ці зобов'язання є обмеженішими. Відмінною є також їхня організаційна структура. У зазначених союзах і організаціях переважають морські та військово-повітряні компоненти збройних сил, що зумовлено географічними особливостями регіону. Ініціаторами інтеграції переважно були такі країни, як США та Великобританія, переслідуючи власні інтереси. Для США головною ідеєю стала протидія поширенню комунізму у Південно-Східній Азії, тобто експансія СРСР / Китаю, а для Великобританії – спроби зберегти вплив після розпаду колоніальної імперії. Країни регіону вбачали в інтеграції гарантії безпеки. Так підписання пакту АНЗЮС ініціювали колишні британські домініони: Австралія та Нова Зеландія. Джерело загрози ці держави вбачали у післявоєнній Японії. Членство в АНЗЮС стало гарантією з боку США. Проте, на відміну від НАТО, напад на одного з учасників зазначених договорів автоматично не вважався нападом на інших, а отже кожен учасник міг блокувати колективні рішення.

АНЗЮС та СЕАТО стали єдиними військово-політичними блоками регіону, які застосували на практиці статті своїх Статутів та брали участь у бойових діях. Участь СЕАТО у В'єтнамській війні на боці США призвело до кризи, що зрештою завершилася ліквідацією організації. Положення четвертої статті пакту АНЗЮС пройшли перевірку після терористичних атак у США 11 вересня 2001 р. Так Австралія та Нова Зеландія приєдналися до операцій США в Афганістані та Іраку.

Сьогодні основним компонентом архітектури безпеки Тихоокеанського регіону залишаються АНЗЮС та П'ятистороння оборонна угода, доповнені AUKUS. Ініціативи щодо нових форм військово-політичної співпраці можуть стати основою для формування нової структури міжнародної безпеки.

Список використаної літератури:

1. Бовсунівський П.В. АНЗЮС / П.В. Бовсунівський // Велика українська енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vue.gov.ua/АНЗЮС>.
2. Дужа І.А. Еволюція політики США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні : монографія / І.А. Дужа. – Біла Церква : БНАУ, 2018. – 198 с.
3. Історичний та соціокультурний розвиток Австралії у XX столітті : монографія / за ред. О.В.Зернецька – Київ : Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України, 2023. – 617 с.
4. Кобзар Ю. Досвід України «справді лякає» Японію: в Азії хочуть створити свій аналог НАТО / Ю.Кобзар. – 2024 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unian.ua/world/viyna-v-ukrajini-nalyakala-yaponiyu-tokio-hoche-sviy-analog-nato-v-aziji-12763767.html>.
5. Southeast Asia Collective Defense Treaty (Manila Pact) [Electronic resource]. – Access mode : https://avalon.law.yale.edu/20th_century/usmu003.asp.
6. Куц О. Захід проти Китаю. Що відбувається в індо-тихоокеанському регіоні / О.Куц. – 2024 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://glavcom.ua/columns/olexkush/zakhid-proti-kitaju-shcho-vibuvajetsja-v-indo-tikhookeanskomu-rehioni-1002047.html>.
7. Australian Treaty Series 1952 No. 2 [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1952/2.html>.
8. Озтурк І. Японія може створити в Азії аналог НАТО – Yomiuri / І.Озтурк. – 2024 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://glavcom.ua/world/world-politics/japonija-mozhe-stvoriti-v-aziji-analog-nato-yomiuri-1034315.html>.
9. Савенко А.В. Створення AUKUS у контексті зміни стратегічної обстановки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні / А.В. Савенко, А.В. Омельченко // Zaporizhzhia Historical Review. – 2022. – № 6 (58). – С. 431–440.
10. Chan S. Five Power Defence Arrangements members adapt to regional security challenges / S.Chan. – 2025 [Electronic resource]. – Access mode : <https://ipdefenseforum.com/2025/02/five-power-defence-arrangements-members-adapt-to-regional-security-challenges/>.
11. FPDA Exercises [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.fivepowerdefencearrangements.org/exercises>.
12. Gentilucci L. SEATO Stumbles : The Failure of the NATO Model in the Third World / L.Gentilucci // Student Publications. – 2015. – № 319 [Electronic resource]. – Access mode : https://cupola.gettysburg.edu/student_scholarship/319.
13. Guan A.C. The Southeast Asia Treaty Organisation / A.C. Guan. – Abingdon, UK : Routledge, 2022. – 161 p.
14. Jennings P. New Zealand and the ANZUS alliance / P.Jennings // ANZUS at 7 : The past, present and future of the alliance / Ed. by P.Walters. – Barton : Australian Strategic Policy Institute, 2021. – P. 37–39.
15. Kelly A. ANZUS and the Early Cold War: Strategy and Diplomacy Between Australia, New Zealand and the United States, 1945-1956 / A.Kelly. – Cambridge, UK : Open Book Publishers, 2018. – 204 p.
16. Robb T. The ANZUS Treaty during the Cold War : A Reinterpretation of U.S. Diplomacy in the Southwest Pacific / T.Robb, D.Gill // Journal of Cold War Studies. – 2015. – №17 (4). – P. 109–157, DOI:10.1162/JCWS_a_00599.
17. The Five Power Defence Arrangements at forty / Ed. by I.Storey, R.Emmers and D.Singh. – Singapore : Institute of Southeast Asian Studies, 2011. – 150 p.

References:

1. Bovsunivskiy, P.V. (2020), «ANZiUK», *Velyka ukrainska entsyklopediia*, [Online], available at: <https://vue.gov.ua/AH3fOK>
2. Duzha, I.A. (2018), *Evolutsiia polityky SSHa v Aziisko-Tykhookeanskomu rehioni*, monohrafiia, BNAU, Bila Tserkva, 198 p.
3. *Istorychnyi ta sotsiokulturnyi rozvytok Avstralii u XX stolitti*, monohrafiia (2023), Zernetska, O.V. (ed), DU «Instytut vsesvitnoi istorii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy», Kyiv, 617 p.
4. Kobzar, Yu. (2024), «Dosvid Ukrainy «spravdi liakaie» Yaponiiu: v Azii khochut stvoryty svii analoh NATO», [Online], available at: <https://www.unian.ua/world/viyna-v-ukrajini-nalyakala-yaponiyu-tokio-hoche-sviy-analog-nato-v-aziji-12763767.html>
5. Southeast Asia Collective Defense Treaty (Manila Pact), [Online], available at: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/usmu003.asp
6. Kushch, O. (2024), «Zakhid proty Kytai. Shcho vidbuvaietsia v indo-tykhookeanskomu rehioni», [Online], available at: <https://glavcom.ua/columns/olexkush/zakhid-proti-kitaju-shcho-vidbuvajetsja-v-indo-tykhookeanskomu-rehioni-1002047.html>
7. Australian Treaty Series 1952 No. 2, [Online], available at: <https://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1952/2.html>
8. Ozturk, I. (2024), «Yaponiia mozhe stvoryty v Azii analoh NATO – Yomiuri», [Online], available at: <https://glavcom.ua/world/world-politics/japonija-mozhe-stvoriti-v-aziji-analog-nato-yomiuri-1034315.html>
9. Savenko, A.V. and Omelchenko, A.V. (2022), «Stvorennia AUKUS u konteksti zminy stratehichnoi obstanovky v Aziisko-Tykhookeanskomu rehioni», *Zaporizhzhia Historical Review*, No. 6 (58), pp. 431–440.
10. Chan, S. (2025), «Five Power Defence Arrangements members adapt to regional security challenges», [Online], available at: <https://ipdefenseforum.com/2025/02/five-power-defence-arrangements-members-adapt-to-regional-security-challenges/>
11. FPDA Exercises, [Online], available at: <https://www.fivepowerdefencearrangements.org/exercises>
12. Gentilucci, L. (2015), «SEATO Stumbles: The Failure of the NATO Model in the Third World», *Student Publications*, No. 319, [Online], available at: https://cupola.gettysburg.edu/student_scholarship/319
13. Guan, A.C. (2022), *The Southeast Asia Treaty Organisation*, Abingdon, Routledge, UK, 161 p.
14. Jennings, P. (2021), «New Zealand and the ANZUS alliance», *ANZUS at 70: The past, present and future of the alliance*, Australian Strategic Policy Institute, Barton, pp. 37–39.
15. Kelly, A. (2018), *ANZUS and the Early Cold War: Strategy and Diplomacy Between Australia, New Zealand and the United States, 1945–1956*, Open Book Publishers, Cambridge, UK, 204 p.
16. Robb, T. and Gill, D. (2015), «The ANZUS Treaty during the Cold War: A Reinterpretation of U.S. Diplomacy in the Southwest Pacific», *Journal of Cold War Studies*, No. 17 (4), pp. 109–157, doi:10.1162/JCWS_a_00599.
17. *The Five Power Defence Arrangements at forty* (2011), Storey, I., Emmers, R. and Singh, D. (ed), Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 150 p.

Mosiienko O.

Military and political blocs of the Pacific region (1950–2000): strategic response to global challenges

Abstract. This article explores the formation and development of military-political alliances in the Pacific region during the second half of the 20th century and the early 21st century as a strategic response to the challenges of the Cold War and the post-bipolar world. The study focuses on four major alliances: ANZUS, SEATO (the Manila Pact), ANZUK, and the Five Power Defence Arrangements, which formed the foundation of regional security architecture. The paper examines the prerequisites for the establishment of each alliance, the geopolitical interests of the member states, mechanisms of cooperation, and the effectiveness of their activities in the context of East-West global confrontation. Particular attention is paid to the roles of the United States, the United Kingdom, Australia, and Southeast Asian countries in shaping regional defence strategies and ensuring stability in the Asia-Pacific region. Special focus is given to current security challenges, including China's policy toward Taiwan, which poses a risk of a new military conflict. In this context, the relevance of the study for Ukraine lies in the need to better understand the mechanisms of military-political integration, as Ukraine is a strategic partner of the United States and is interested in developing stronger relations with Asia-Pacific countries. The article concludes with an assessment of the prospects for further integration in the security sphere, considering shifting geopolitical balances and the challenges of the 21st century.

Keywords: Asia-Pacific region; military and political blocks; ANZUS; ANZUK; SEATO; regional security; Cold War.

Стаття надійшла до редакції 04.06.2025.